

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕНАЛЕЖНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ СТОРОНИ В ПРАКТИЦІ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ АРБІТРАЖНИХ РІШЕНЬ

Нагнибіда В. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті розглядається механізм визнання та приведення до виконання рішень іноземних арбітражів у світлі забезпечення належного процесу та належного повідомлення сторін про формування складу арбітражу та арбітражний розгляд. Аналізується поняття «неналежного повідомлення» про арбітражний розгляд в контексті положень національного та міжнародного позитивного права. Робиться висновок про необхідність послідовного та буквального правозастосування, уникаючи розширеного тлумачення положень Конвенції ООН про визнання та виконання рішень іноземних арбітражів 1958 року.

Ключові слова: арбітраж, неналежне повідомлення, визнання та виконання іноземного рішення, арбітражне рішення.

Однією з найпоширеніших підстав відмови у визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень є неналежне повідомлення сторони про арбітражний розгляд, передбачене у п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. (далі – Конвенція 1958 р.) [1]. За змістом Конвенції вказана норма передбачає, що «у визнанні та приведенні до виконання іноземних арбітражних рішень може бути відмовлено на прохання сторони, проти якої таке рішення спрямоване, якщо така сторона надасть компетентному органу за місцем визнання та виконання такого рішення докази того, що сторона, проти якої винесене рішення, не була належним чином повідомлена про призначення арбітра або про арбітражний розгляд чи з інших обставин не могла надати свої пояснення». З огляду на договірну природу арбітражного способу вирішення спорів усунення сторони від процесу призначення (обрання) арбітра або ж «неповідомлення» такої сторони про арбітражний розгляд дійсно є серйозним порушенням засадничих принципів арбітражного процесу, передусім права сторони надати свої пояснення та заперечення щодо вимог (*right to be heard and to present his case*) та принципу належного процесу (*due process*) і має тягнути за собою відмову у визнанні та виконанні постановленого з такими порушеннями рішення. Разом з тим поняття «неналежне повідомлення» з точки зору його змісту на практиці може тлумачитись (і часто тлумачиться) по-різному.

Аналіз вітчизняної судової практики з цього питання свідчить, що окремі ухвали про відмову у визнанні та виконанні рішень іноземних арбітражів часто є недостатньо мотивованими та в окремих аспектах не відображають загальносвітову практику з вирішення такого роду заперечень [2, с. 3]. Щоправда, з прийняттям у 2014 р. Верховним Судом України постанови з питань неоднакового застосування касаційною інстанцією одних і тих самих норм матеріального права, що потягло за собою ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах [3], які стосуються предмета цього дослідження, ситуація значно покращилась, адже станом на листопад 2015 р. уже наявні рішення [4], постановлені з посиланням на зазначене рішення, що свідчить про сталість правозастосовчої практики. Разом з тим проблематика на сьогодні не вичерпана, адже в Україні в силу стійких національних процесуальних традицій терміновживання, поняття «неналежне повідомлення» має дещо відмінне значення, ніж те, яке випливає зі змісту п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 року.

Наразі проблеми застосування Конвенції 1958 року серед вітчизняних учених досліджувались у працях Г. Цірата, М. Мальського, Т. Сліпачук, М. Селівона, Ю. Притики, С. Кравцова та ін. Однак досі не сформульовано чіткі, науково обґрунтовані критерії застосування підстави, передбаченої п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р.

Передусім зазначимо, що відповідно до ст. III Конвенції 1958 р. кожна договірна держава визнає арбітражні рішення як обов'язкові і приводить їх до виконання у відповідності з процесуальними нормами тієї території, де запитується визнання і приведення до виконання цих рішень, на умовах, викладених у подальших статтях Конвенції.

Згідно зі ст. IV Конвенції 1958 р. для отримання згаданого у ст. III визнання та приведення до виконання сторона, яка порушує питання про визнання та приведення до виконання, при поданні такого прохання надає:

а) відповідним чином завіреним оригінал арбітражного рішення або належним чином засвідчену копію такого рішення;

б) оригінал арбітражної угоди, згаданої у ст. II, або його належним чином завіреним копію.

При цьому у ст. III Конвенції 1958 р. зазначено, що до визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, до яких застосовується дана Конвенція, не повинні застосовуватись істотно

більш обтяжливі умови або більш високі мита або збори, ніж ті, які існують для визнання і приведення до виконання рішень.

Звертаючись до «неналежного повідомлення» як до підстави для невизнання та невиконання арбітражного рішення в Україні, сторона, проти якої постановлено таке арбітражне рішення, найчастіше посилається на п. 2 ч. 2 ст. 396 ЦПК України [5], відповідно до якого у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду може бути відмовлено, «якщо сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду, була позбавлена можливості взяти участь у судовому процесі через те, що їй не було належним чином повідомлено про розгляд справи». Як зазначалось, подібна (але не аналогічна) підстава передбачена також п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р.

З цього приводу слід відмітити, що посилення на застосування вимог п. 2 ч. 2 ст. 396 ЦПК України не повинно братись до уваги, оскільки зазначена норма застосовується лише у випадку, «якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не передбачено випадків, коли клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду не задовольняється» (ч. 1 та ч. 2 ст. 396 ЦПК України). З огляду на те, що Конвенція 1958 р., учасницею якої Україна є з 8 січня 1961 р., містить вичерпний перелік підстав для відмови у визнанні та приведенні до виконання іноземних арбітражних рішень (ст. V Конвенції), підстави, передбачені ч. 2 ст. 396 ЦПК України, не можуть застосовуватись. Виключає застосування також і наявність інших положень чинного законодавства, які встановлюють пріоритет норм міжнародного права перед нормами національного права, а саме, ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6], ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» [7] та ч. 2 ст. 10 Цивільного кодексу України [8].

Досить часто сторони для обґрунтування неналежного повідомлення звертаються також до положень двосторонніх договорів про правову допомогу (наприклад, п. «b» ч. 2 ст. 53 та п. «с» ч. 1 ст. 54 Договору між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28 травня 2001 р. [9]). Разом з тим у випадку, коли такі договори містять додаткові вимоги до «повідомлення» сторін чи надання додаткових, не передбачених Конвенцією 1958 р. документів в силу вимог ст. III та IV Конвенції 1958 р. такі положення двосторонніх договорів мають визнаватись такими, що обтяжують та ускладнюють процедуру визнання та виконання арбітражних рішень, запроваджуючи вимогу обов'язкової подачі додаткових документів при визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень, не передбачених ст. IV Конвенції 1958 року.

Зміст п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р. передбачає, по суті, позбавлення відповідача можливості захисту своїх прав та порушення балансу прав та інтересів учасників спору. Така підстава для відмови у визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень є значно ширшою за змістом, ніж формальне «неповідомлення сторони про розгляд справи» (як це передбачено п. 2 ч. 2 ст. 396 ЦПК України), адже стосується забезпечення стороні (відповідачу) можливості довести складу арбітражу свою позицію по справі, надати можливість заявити вимоги та заперечення, а також брати участь у формуванні складу арбітражу, подавати докази тощо.

Зміст п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р., який передбачає, що у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення може бути відмовлено **на прохання тієї сторони, проти якої воно спрямоване**, якщо така сторона надасть компетентним органам за місцем, де запитується про визнання та виконання докази того, що сторона, проти якої винесене рішення, «не була належним чином повідомлена про призначення арбітра або про *арбітражний розгляд* чи з інших обставин не могла надати свої пояснення». Відповідно, для застосування такої підстави відмови у визнанні та виконанні іноземного арбітражного рішення необхідним є доведення стороною, яка заперечує проти визнання та примусового виконання іноземного арбітражного рішення, обставин, що вона була позбавлена свого права на те, щоб її позиція була вислухана (сприйнята), досліджена та врахована складом арбітражу, тобто позбавлена можливості захисту своїх прав.

У цьому контексті йдеться про забезпечення стороні можливості захищати свої права та брати участь у арбітражному розгляді, зокрема, шляхом:

- 1) призначення (узгодження) складу арбітражу;
- 2) подання заперечень щодо позовних вимог та/або зустрічного позову;
- 3) участь в узгодженні процедурних аспектів ведення арбітражного процесу, погодження порядку подання доказів та їх обсягу, узгодження строків арбітражного розгляду, застосовуваного права, засобів зв'язку між сторонами та арбітражем тощо;
- 4) подання доказів на обґрунтування своїх вимог та заперечень;
- 5) подання заперечень щодо компетенції складу арбітражу, відводів арбітра (арбітрів) тощо;
- 6) інших форм участі в арбітражному провадженні.

Якщо ж сторона активно брала участь в арбітражному розгляді і не заявляла відповідних заперечень на попередніх етапах арбітражного розгляду, вона в силу дії загальноновизнаних принципів

арбітражного провадження *waiver* (відмова від права на заперечення) та *estoppel* (втрата права на заперечення) втрачає право посилається на те, що вона не була належним чином повідомлена про арбітражний розгляд. У цьому зв'язку Верховний Суд України у постанові від 23 квітня 2014 р. зазначив те, що боржник у справі отримав текст позовної заяви, мав свого представника в арбітражному процесі та надавав свої заперечення, які були враховані під час розгляду справи, про що зазначено у відповідному пункті арбітражного рішення [3].

Слід також відмітити, що існує серйозна та недопустима розбіжність у змісті п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р. та п. 2 ч. 2 ст. 396 ЦПК України.

Пункт «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р. як підставу для відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення розглядає «неналежне повідомлення про арбітражний розгляд» спору («арбітражне разбирательство» – рос.), розуміючи під цим терміном арбітражний розгляд спору як такий, як спосіб вирішення спору загалом в контексті права особи на захист в межах такого способу вирішення спорів.

Натомість п. 2 ч. 2 ст. 396 ЦПК України оперує поняттям належного повідомлення про «розгляд справи», що є значно вужчим поняттям, оскільки, за термінологією ЦПК України, «розгляд справи» є формою процесуальної діяльності суду, яка здійснюється в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі (ч. 1 ст. 158 ЦПК України). Таким чином, поняття «розгляд справи» фактично відбувається у формі слухання справи і пов'язане із дослідженням поданих сторонами доказів, заслуховуванням їх позицій тощо. Як зазначив Верховний Суд України в постанові від 23 квітня 2014 р., що сторона має бути повідомлена про процес розгляду справи, а не про дату судового засідання, за результатами якого було винесено рішення у справі [3]. Враховуючи те, що підстави для відмови у визнанні та виконанні іноземного арбітражного рішення, визначені у пп. 1–8 ч. 2 ст. 396 ЦПК України, не застосовуються в силу застосування положень міжнародних договорів з огляду на вимоги ч. 1 та ч. 2 ст. 396 ЦПК України, ст. 10 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» для оцінки можливості визнання та виконання іноземного арбітражного рішення мають застосовуватися підстави, визначені ст. V Конвенції 1958 р. або ж іншим міжнародним договором.

Слід також відмітити, що на практиці для обґрунтування «неналежного повідомлення сторони зустрічається посилання не на п. «b» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р., а на п. «d» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 року як на підставу відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення, який передбачає можливість відмови у визнанні та виконанні, якщо *склад арбітражу або арбітражний процес не відповідали угоді сторін або за відсутності останньої не відповідали закону країни місця арбітражу*).

З цього приводу слід зазначити, що посилання заявника на п. «d» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р. як на підставу відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення (*склад арбітражу або арбітражний процес не відповідали угоді сторін або при відсутності останньої, не відповідали закону країни місця арбітражу*) також не можуть бути визнані як обґрунтовані, оскільки вказана підстава стосується випадків, коли порушуються вимоги, встановлені угодою сторін або правом країни місця арбітражу, до:

1) складу арбітражу (формування складу арбітражу та порушення умов його формування, його компетенція тощо);

2) арбітражного процесу, тобто процесу розгляду і вирішення спору.

Вказівка на те, що *«арбітражний процес не відповідав угоді сторін або за відсутності останньої не відповідав закону країни місця арбітражу»*, мала б супроводжуватись наданням доказів щодо порушень узгодженої процедури вирішення спорів, наприклад, сторони обрали один регламент для проведення арбітражного розгляду, а арбітри застосували інший, або на порушення домовленості сторін про незастосування регламентів інституційних арбітражів, арбітри все ж застосували один з таких регламентів тощо.

Натомість підстава, щодо якої порушується питання про неоднаковість застосування норм, не стосується ні компетенції складу арбітражу, ні самого арбітражного розгляду, а стосується етапу, який слідує за арбітражним розглядом – подання клопотання про визнання та приведення до виконання іноземного арбітражного рішення. А тому посилання на п. «d» ч. 1 ст. V Конвенції 1958 р. як підставу для відмови є необґрунтованим.

Список використаної літератури:

1. Конвенція ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/XXII_1_e.pdf.

2. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 червня 2013 р. у справі за № 323/11 [Електронний ресурс]. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32147447>.

3. *Постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2014 р. у справі 6-39цс14* [Електронний ресурс]. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38655064>.

4. *Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 15 жовтня 2014 року за № 22-ц/796/12180/2014* [Електронний ресурс]. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40947296>.

5. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

6. *Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4003-XII* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.

7. *Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

8. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2015 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. *Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28 травня 2001 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/203_018.

The article deals with the problems of recognition and enforcement of foreign arbitral awards in the light of due process and proper notification about arbitral procedure. The concept of «improper notification» about arbitral procedure is analysed within Ukrainian and international law. On the basis of issues researched in the article there have been established proposals for improvement application of law process.

В статті розглядаються механізми признання і приведення к исполнению іноземних арбітражних рішень в світле забезпечення належного процесу і належного уведення сторін о формуванні состава арбітража і арбітражне розбирательство. Аналізується поняття «неналежного уведення» об арбітражном розбирательстве в контексте національного і міжнародного права, на основани чого формулюються пропозиції по совершенствованию применения отечественного законодательства.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УКРАЇНОЮ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Попович Т. Г.,

науковий співробітник НДІ приватного права

і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті розглядається питання реєстрації та захисту прав України на окремі географічні зазначення у світлі набуття чинності Угоди про асоціацію України з ЄС. Окремо розглядаються причини нехтування в Україні можливістю отримати економічний ефект від зареєстрованого та визнаного у світі географічного зазначення.

Ключові слова: географічні зазначення, зазначення походження товару, правові підстави виникнення та набуття прав на географічні зазначення, Угода про асоціацію України та ЄС, підтверджена якість товару, процедури підтвердження відповідності, захист прав на географічні зазначення.

Географічне зазначення походження товару – це будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора. Це поняття відображає зв'язок «місце-товар» і дає змогу виробникам товарів з певного географічного району вимагати права на зазначення того, що певний товар походить із цього регіону. Географічне зазначення є широким поняттям, що стосується будь-яких зазначень, які відображають географічне походження товару. Такі зазначення вживаються у відношенні до товарів, що вироблені (перероблені та/або виготовлені) у певній географічній зоні. Правові засади охорони прав на зазначення походження товарів (географічні зазначення) визначаються спеціальним Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16.06.1999 року № 752-XIV. На виконання цього Закону Міністерство освіти і науки України затвердило Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на реєстрацію кваліфікованого зазначення